

Eğitimde Metalaşma ve Ticarileşme

Cihan Karabulut*

Özet

Bu çalışmanın amacı kapitalizmin gelişim ve dönüşüm aşamalarına bağlı olarak eğitim alanında yaşanan metalaşma ve ticarileşme sürecinin tarihsel maddeci bir analizini yapmaktır. Bu amaçla öncelikle meta, kapitalist üretim süreci ve üretken olan-olmayan emek kavramları; ardından ampirik veriler de kullanılarak neoliberal dönemde Türkiye'de eğitimin metalaşma ve ticarileşme süreci tartışılmıştır. Metalaşma süreci hem sermaye için artık değer üreten bir alan hem de sistemin bir bütün olarak kendini yeniden üretmesi için gerekli olan bir alan olarak bir arada değerlendirilmiştir.

Abstract

The purpose of this study is to make a historical-materialist analysis of the commodification and commercialism process in the field of education depending on the development and transformation stages of capitalism. For this purpose in this study, first of all commodity, the capitalist process of production, productive and non-productive labor concepts; and after that commodification and commercialization process of education in the neoliberal era in Turkey are discussed using the empirical data. Commodification process is evaluated both as an area for producing surplus value for capital and an area that is needed for the system to reproduce itself as a whole as well.

Anahtar kavramlar: Metalaşma, Ticarileşme, Neoliberal Dönüşüm, Üretken Olan-Olmayan Emek, Emek Gücünün Yeniden Üretimi, Eğitim.

Keywords: Commodification, Commercialisation, Neoliberal Transformation, Productive-Unproductive Labour, Reproduction of Labour Power, Education.

Giriş

Kullanım değerleri yerine değişim değerlerinin egemenliğine dayanan kapitalist üretim süreci, tarihsel süreci içinde gerek mekânsal, gerek sosyal ilişkiler; gerekse kârlılık anlamında genişleme eğilimindedir. Bu eğilimlere paralel olarak sermayenin yeniden yapılandırılmasında ve sermayenin hegemonyasının tesis edilmesinde adımlardan biri olarak özellikle 1980'li yıllardan itibaren kamusal hizmetler hızla ticarileşmekte ve metalaştırılmaktadır. En önemli kamusal hizmetlerden biri olan eğitim de bu süreçte sermaye için yeni bir değerlendirme alanı olarak piyasa süreçlerine bağımlı kılınmaya çalışılmıştır. Bu aynı zamanda bilginin piyasa için üretilmesiyle beraber bilimsel-eleştirel bilginin dışlanması sürecini doğur-

muştur. Eğitim süreci, ileride kişilerin kazanç getireceğini düşündükleri bir yatırım gibi algılanmaya başlanmıştır. Varlığını ve gücünü sermayeden alan devlet mekanizması bu süreçte gerek kanunlarla, gerekse teşvik mekanizmalarıyla eğitimin piyasalaşması için gerekli olan ortamı sağlama gayretinde olmuştur. Gerek kapitalist düzenin gerekse devletin hegemonyasının yeniden üretimi açısından son derece önemli olan emek gücünün ve toplumsal rızanın üretimi ve yeniden üretimi, eğitim sürecinin sermaye ve devlet tarafından kuşatılmasına neden olmuştur. Günümüz dünyasında gerek eğitim alanında gerekse metalaşmakta olan diğer kamusal alanların analizinde neoliberal politikalar, bu politikaların uygulayıcısı olarak devlet ve tüm bu sürecin belirleyeni olması açısından sermayenin -ulaştığı aşamaya bağlı olarak- tüm toplumsal ilişkileri etkilemesi dönüştürmesi süreci birlikte değerlendirilmelidir.

* Marmara Üni. Kalkınma İktisadi ve İktisadi Büyüme Bölümü, Y. Lisans öğrencisi.

Kapitalist süreçte diğer bütün metallerden farklı olan, kullanım değeri tüketildiğinde kendi değerinin ötesinde yeni bir değer yaratan özel meta insan emeğidir. Kapitalist sistemin belki de en önemli karakteristik özelliği insan emeğinin de alınır satılır hale gelmiş olmasıdır. Artık değeri yaratan ve kapitalistin yüzünü güldüren meta ne hammadde, ne makinalar ne de diğerleridir. Emek gücü kullanılmadan artık değer yaratılması ve sermaye biriktirilmesi mümkün değil. Bu açıdan düşününce insanın eğitimi de süreç içinde çok kritik bir rol oynamaktadır. Bir diğer açıdan düşünersek eğitim, emek gücünün yeniden üretilmesinde, yani toplam bir süreç olarak kapitalizmin kurumları ile beraber kendini yeniden üretmesinde özel bir önem arz etmektedir.

Sermayenin 1970'li yıllardan sonra aşırı birikim nedeniyle krize girmesi ve kârlı alanların giderek azalması; sermayedeki değersizleşmeyi önlemek adına daha önce devlet tarafından sunulan hizmetlerin kârlı alanlar olarak sermayenin hizmetine açılması sürecini de beraberinde getirmiştir. Başta eğitim ve sağlık olmak üzere daha önce çoğunlukla devlet tarafından sunulan hizmetler giderek sermayenin değerlenmesine katkıda bulunan kârlı alanlara dönüşmüştür. Eğitim sisteminde son dönemde yaşanan değişimler, sadece ekonomik bir dizi ilişkinin sonucu olmanın ötesinde bir bütün olarak kapitalist toplumsal ilişkilerin günümüzde ulaştığı aşama ile ilgilidir.

Eğitimde ticarileşme ve metalaşmanın tam olarak anlaşılabilmesi için meta kavramının, kullanım değeri ve değişim değerinin, kapitalist sermaye birikim tarzının ve kapitalizmin tarihsel gelişim seyri analiz edilmesi gerekiyor. Teorik çerçevemizi oluşturacak olan bu tartışmaları yaptıktan sonra kapitalizmin farklı bir evresini niteleyen neoliberal dönemin tüm bu süreçler üzerinde oynadığı rolü ve eğitimi nasıl dönüştürdüğünü inceleyeceğiz. Daha sonra eğitimde ticarileşme ve metalaşma süreçlerini, öğretmen emeğinin üretken olup olmadığını, yeniden üretim sürecinde eğitimin oynadığı rolü tartışacağız.

1. Meta, Kullanım ve Değişim Değeri, Soyut ve Somut Emek

Karl Marx temel çalışması olan Kapital'e meta kavramı ile başlamıştır. Marx'ın amacı toplumsal ilişkilere temel karakteristiğini veren sermaye kavramının te-

mel içsel bileşenlerine bağlı işleyişini sunmaktır (Er-can, 2013a). Sermaye oluşum süreci ve bu oluşum sürecinin tüm dinamikleri meta biçimine içkindir. Kapitalist üretim tarzının atomik birimi metadır. Metanın iki temel unsuru vardır; kullanım değeri olması ve değişim değeri olması. Kullanım değeri olarak meta insanın belirli bir ihtiyacını karşılayan dışsal bir nesnedir. Bir şeyin yararlı olması, bir ihtiyacı gidermesi onu kullanım değeri haline getirir. Marx'a (2011) göre;

Kullanım değeri, kendisini yalnızca kullanımla ya da tüketimle gerçekleştirir. Kullanım değerleri, toplumsal biçimi ne olursa olsun, servetin maddi içeriğini oluşturur. Ele alacağımız toplum biçiminde, aynı zamanda, mübadele değerinin maddi taşıyıcılarını oluştururlar.

Kullanım değerleri doğada hazır halde olarak bulunabilecekleri gibi, insan emeği yolu ile de üretilmiş olabilirler. Mübadele değeri ya da bir diğer adıyla değişim değeri ise bir ürünün başka ürünlerle değiştirilme kapasitesini anlatır. Değişim değeri metaların birbirleri karşısında aldıkları görelî değerleri ifade eder. Çoğu insan metaları salt kullanım değerleri olarak, yani insan ihtiyaçlarını gidermeye yarayan somut, yararlı nesnelere olarak görür. Kullanım değerleri her tür insan toplumunda daima üretilmiştir. Ancak, kapitalist toplum kullanım değerlerine tuhaf şeyler yapar. Onları değişim değerlerine; tüketim için değil, doğrudan doğruya satış için üretilen mallara dönüştürür. Dolayısıyla her metanın iki yüzü vardır: sade, tanıdık kullanım değeri yüzü ve esrarlı, gizli değişim değeri yüzü. Birincisi, belirli bir metanın doğrudan doğruya fiziksel nitelikleriyle bağlantılıdır (gömlek giyeriz, kahve içeriz, araba süreriz vb.). Ama değişim değeri görülemez, giyilemez ya da yenemez. Herhangi bir maddi varlığı yoktur. Oysa o, kapitalizmde metanın temel doğasıdır. Değişim değerinin nihai ifadesi, tüm metaların kendi değerlerini ifade etmelerinin aracı olan evrensel eşdeğer niteliğindeki paradır.

Kullanım değeri ve değişim değeri kavramları bizi diğer bir kavram çiftine götürür ki bu aslında kapitalist üretim tarzının kendine özgü en önemli yanlarından biridir: üretim düzeyi ve dolaşım düzeyi. Gerek feodal toplumda, gerekse kapitalist toplumda, toplumun yeniden üretimi, üretim düzeyinde gerçekleştirilir. Her iki toplum biçiminde de üretim vardır ancak bu üretimin amacı, organizasyonu ve ar-

tık ürün aktarımları birbirlerinden oldukça farklıdır. Feodal toplumlarda üretimin amacı kullanım değeri üretmeye yöneliktir, bu nedenle feodal toplum yapısı genel olarak kendine yeter bir ekonomik yapıyı belirtir. Kapitalist toplumda ise üretim tamamen değişim değeri elde etmek için yapılır. Bu nedenle kapitalist toplum aslında kullanım değeri esas olan bir üretim tarzından değişim değerinin egemen olduğu bir topluma geçişi de ifade etmektedir. Tarihsel olarak bilgi üretme süreçlerine baktığımızda ilk olarak kullanım değeri için üretilen bilginin günümüzde artan oranda değişim değeri için üretildiğini tespit ediyoruz.

Üretim ve dolaşım düzeyinin önemi kendini ticarileşme ve metalaşma kavram ayrımında da gösterir, bu konuya tekrar gireceğiz ancak şimdilik şu kadarını söylememiz gerekir ki bir şeyin meta olabilmesi için iki şey gereklidir. Birincisi üretiminde “emek metasının” kullanılmış olması, ikincisi ise üretilen ürünün alım satımının söz konusu olmasıdır. Sadece alım satımına konu olan ancak üretim sürecinde emek gücü satın alınmayan bir üretimin ticari olduğunu söyleyebiliriz.

2. Neoliberal Süreç ve Eğitim Üzerine Yansımaları

Marx Kapital’in birinci cildinde sermayenin genel formülünü Para-Meta-Para’ olarak verir; sermaye emek gücünü ve diğer hammaddeleri ve üretim araçlarını bir araya getirir, bunları piyasadan satın alır. Kapitalist satın aldığı bu metaları üretimde kullanır. Üretim süreci sonucunda başlangıçta konulan paradan (Para) daha fazla bir parasal değere sahip (Para’) yeni bir meta üretilir. Bu iki değer arasındaki fark artık değerdir ve kârın kaynağı bu artık değerdir. Kapitalist bu noktadan sonra ürettiği yeni metayı piyasada satar ve artık değeri realize etmiş olur. Bu sürece “realizasyon süreci” denir. Kapitalistimiz elde ettiği parayı kenara koymaz, bu parayı tekrar ilk süreçte olduğu gibi değerlendirmek ister. Kapitalist, bu şekilde paraya dönüştürülmüş olan artık değeri, bir kez daha üretken sermayesinin ek doğal öğelerine dönüştürür. Büyütülen sermaye, bir sonraki üretim devresinde daha fazla ürün sağlar (Marx, 2012). Sermaye elde ettiği, paraya dönüştürdüğü artık değeri iki farklı alanda yenden üretime sokabilir. Birincisi; ilk olarak artı değeri ürettiği alanda, ikincisi ise tamamen farklı bir alanda.

Kapitalist için bunun hangi alan olduğu, hangi kullanım değeri üretileceği önemli değildir, o sadece “artık değer üretebilecek miyim?” sorusuyla ilgilenir. Kapitalist üretim sürecinde yaratılan farkın yeniden fark yaratması gereklidir. Bir diğer ifade ile oldukça farklı sektörlerde karşılıksız emek-gücünü vampir gibi emen sermayelerin ellerinde biriken fark (artı-değer) yeniden üretken olarak değerlendirilmelidir. Buna sermayenin genişleyen yeniden üretimi deniyor. Ama durumun mekanik bir süreç olmadığı dikkate alınırsa ifadeyi “farklılık yaratarak genişleyen yeniden üretim” olarak tanımlamak daha doğrudur (Ercan, 2013a). Günümüzün artan rekabet koşullarında sermaye artık daha kârlı alanlara, sermayenin daha önce girmediği alanlara girme yarışı içindedir. Farklılık yaratması gerekmektedir. Neoliberal dönemle beraber toplumun artan piyasalaşması/metalaşması kanserli bir hücrenin yayılması gibi tüm topluma yayılmakta, devletin ürettiği temel hizmetlere kadar ulaşmaktadır. Artık sermaye bir zamanlar sadece devlete ait birer hizmet olarak tanımlanan su, eğitim, sağlık, elektrik gibi temel hizmetlerin de üretimine taliptir. Fark yaratarak genişleyen yeniden üretimin güzel bir örneği US Steel (USS) firmasıdır. 1901 yılında büyük bir sermaye ile kurulan ve demir-çelik üreten firma daha sonraki yıllarda sektör kârlılığının azalmasıyla beraber farklı alanlara (petrol, otel) yönelmiştir.¹ Farklı sektörlere yönelmesinin bir sonucu olarak 1986 yılında firma ismini USX olarak değiştirmiştir.² Firmanın ismindeki “X” harfi ne olduğu belli olmayan sektör anlamına gelmektedir. Bugün demir-çelik işi yapan firma yarın kârlı gördüğü herhangi bir alana mesela eğitim alanına veya çok daha farklı olarak patates üretimine yatırım yapabilir.

Kapitalist gelişmenin 1970 yıllarındaki aşırı birikim krizi ve bunun aşılma yolları ve politikaları bizi neoliberalizm kavramına götürmektedir. Kâr oranlarının düşmesiyle beraber kapitalist düzen hızlı büyüme oranlarının yakalandığı ve kalkınmanın gerçekleştiği, toplumsal refahın üst seviyelere ulaştığı, sınıf mücadeleleriyle birlikte toplumsal ilişkilerin belirli

1 <https://www.ussteel.com/uss/portal/home/aboutus/history>

2 Şirketin internet sitesindeki tarihçe bölümünden şu cümle durumu özetlemektedir; “1986’nın sonlarında US Steel şirketinin oldukça farklı bir şirket olduğu fark edilerek, enerji, çelik ve çeşitlendirilmiş birçok operasyon birimiyle birlikte adı USX şirketi olarak değiştirildi.”

bir istikrar kazandığı “altın” çağını 1970’lerin başlarında ağır bir krize girilmesiyle geride bıraktı (Güzelsarı, 2008). Sermaye sınıfı çözümü dünya ekonomisi içinde piyasa mantığını engelleyen bütün yapıların yok edilmesi ile meta, para ve üretken sermaye akımlarının serbestleştirildiği bir ortamın yaratılmasında bulmuştur. Bu taleplerin yolunu açan anahtar da neoliberalizm olmuştur (Savran, 1996). Dünya ölçeğinde yaygınlaşan neoliberal strateji sermayenin ihtiyaçlarını karşılayan ekonomi politikalarının bütünü olarak tanımlanabilir. Neoliberalizmi liberalizmden farklı kılan temel yönü, sermaye birikiminin ulaştığı aşamaya bağlı olarak artık piyasa ilişkileri, toplumsal ilişkileri tanımlayacak ölçüde bir egemenlik biçimine dönüşmüş olmasıdır (Ercan, 2006). Neoliberal sürecin yol açtığı toplumsal değişimi, bir “yeniden yapılan(dır)ma” olarak da tanımlayabiliriz. Çünkü, bu köklü değişim süreci, tüm dünyada, ekonomik ve sosyal yapının, küresel sermayenin çıkarları doğrultusunda yeniden kurulması anlamına gelmektedir.

Sosyal ve iktisadi tüm alanlarda, dünya ölçeğinde sermayenin hareket alanını kısıtlayabilecek kolektif yapıların yok edilmesi görüşü hâkimiyet kazanmış (Bourdieu, 1998) ve strateji olarak sermaye kârlılığı önündeki toplumsal, idari, yasal vb. kısıtlamalar akıl dışı ilan edilmiştir. Bu süreçte devlet aygıtının piyasa disiplinine bağlanması ve sermaye akışının hızlanması için yapılan yasal/kurumsal düzenlemelerle, öncelikle ekonomi politikalarının belirlenmesi ve uygulanmasında karşılaşılan ulusal ve uluslararası yasal sınırlamaların aşılması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda devletler, hem yeni denetleme sistemleri hem de piyasa disiplininin yeni biçimleri aracılığıyla yeniden yapılanmakta; devlet kurumları rekabete zorlanarak kurumlardan birer piyasa aktörü gibi davranmaları beklenmektedir (Güzelsarı, 2008). Deregülasyon politikaları doğrultusunda devletin küçültülmesi söylemi temelinde kamusal alan sermaye lehine daraltılmıştır. Bu sürecin gereklilikleri ulusal ölçekte devlet aracılığıyla yapılırken; küresel düzeyde denetimcisi ve takipçisi ise Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü ve Dünya Ticaret Örgütü gibi kuruluşlardır. 1980’li yıllarda IMF’nin “istikrar” ve Dünya Bankası’nın “uyarlama” programları vesilesiyle neoliberalizm etki alanını genişletmiş ve güç ilişkileri bağlamında sermaye sınıfı, işçi sınıfı üzerindeki etkisini artırmıştır.

Neoliberal dönem sermaye sınıfının farklılık yaratarak genişleyen yeniden üretim için devletin sunduğu temel hizmetlere gözünü diktiği bir dönemdir. Sağlık, su, eğitimin sermaye tarafından üretilen kısmı hızla artmakta, yoğun bir metalaşma yaşanmaktadır. Bu süreç global olarak yaşanan bir süreçtir. Özellikle ABD’de Reagan ve İngiltere’de Thatcher dönemleri ile başlayan bu süreç hızla devam etmektedir. Eğitim, sağlık gibi alanlar sermaye için henüz tam olarak piyasaya açılmamış alanlar olarak, rekabetin diğer sektörlere göre daha düşük olduğu ve dolayısıyla potansiyel olarak daha büyük kârların elde edilebileceği alanlardır.

Eğitim de kapitalizm için çok özel bir alan olarak bu piyasa ilişkileriyle paralel bir biçimde değişmiş, dönüşmüş ve bu değişim dönüşüm işlemi bir süreklilik olarak devam etmiştir. Eğitimde yaşanan bu değişim ve dönüşümü farklı boyutlarda ele almak gerekmektedir.

Eğitim alanını gelişen neoliberal dönemin gidişatından ayrı tutamayız. Kapitalizmden önce bu kadar yaygın bir eğitim örgütlenme modeli yoktur. Üretimin toplumsallaşması ve toplam üretimin muazzam derecede artması kapitalizmin temel özelliklerinden birisidir. Kapitalist üretim tarzının egemen olduğu toplumların zenginliği, “muazzam bir meta yığını” olarak görünür (Marx, 2011). Muazzam meta yığını muazzam derecede insan emeğine ihtiyaç duymaktadır. Kapitalizmin gelişmesi ile teknolojinin gelişmesi arasında paralellik vardır, çünkü sermaye rekabet için yenilik yaratmak ve ayrıca maliyetleri düşürmek zorundadır. Teknolojinin gelişmiş olduğu yoğun bir üretimde ise belirli bir nitelikte ve çok sayıda insanın emeğine ihtiyaç duyulmaktadır. Eğitimin yaygın hale gelmesi meselesi tabi ki sadece bu etken üzerinden açıklanamayacak derecede karmaşıktır. Kapitalizmin tarihi aynı zamanda ulus devletlerin de tarihidir. “Ulus-devletin gelişimi ile ulusal eğitimin gelişimi birbirine paralel işleyen bir süreci tanımlar.” (Greenenden aktaran Ercan, 2006). Kapitalizmin gelişiminin erken aşamalarında, eğitimin temel işlevi görece homojen bir vatandaşlık bilincini geliştirmek ve bu kanalla kapitalist ilişkilerin üzerinde yükseleceği alt-yapıyı hazırlamak olmuştur (Ercan, 2006). Toplumsal bir ilişki olarak tanımladığımız sermaye geliştikçe ve yeniden geliştikçe eğitimin anlamı, tanımı ve biçimi de değişmiştir. İlk başlarda ulus devlet süreci ile be-

raber daha çok yurttaşlık eğitimi şeklinde belirmiş, daha sonraki aşamalarda ise yukarıda bahsettiğimiz muazzam üretim artışı ile beraber sermaye sınıfının taleplerine paralel bir biçimde dönüşüme uğramıştır. Günümüzde eğitim artık sermayenin birikim koşulları için altyapı oluşturacak şekilde yönetilmekte ve planlanmaktadır. Tarıma dayalı toplumsal ilişkilerden kurtulmuşta, özgürleşme işlevini üstlenen eğitim, kısa sürede kapitalizmin yeniden üretim işlevini üstlendiği ölçüde kapitalizmi tanımlayan öze ilişkin dinamiklerin egemenliği altına girmiştir (Ercan, 2006).

Eğitimin amacı kâr etmek anlamına geldiği ölçüde eğitimin bir girdisi ve çıktısı olan “bilgi” de değişime uğramaktadır. Kullanım değeri olarak eğitim süreci bilimsel bilgiyi, gerçeğin bilgisini aramanın sürecini çağrıştırırken, değişim değeri olarak eğitim ise sermayenin kârlılığı için gerekli olan bilgiyi aramanın sürecini çağrıştırmaktadır. Günümüz toplumunda bilim insanı olmak da iş bölümünün bir sonucu olarak gelişmiştir. Kafa-kol emeği tarihsel koşullarda birbirinden ayrılmıştır. Bu tarihsel koşullar sonucu bir grup insan bilimle uğraşma yönünde uzmanlaşmışlardır. Bu anlamda sınıflı toplumların tarihi ile bilim tarihinin gelişimi paralellik gösterir. Bilim merak eder, soru sorar. Yanıt vermek için uğraşacağı soruları sorar. Bilim bugün kendisine verimliliği nasıl artırırım, kârlılığı nasıl geliştiririm sorularını daha fazla sormaktadır. Kapitalist gelişme ile beraber bilimin sorduğu sorular toplumun genel çıkarı adına sorulan sorular değil, sermaye sınıfının kârlılığını artırmaya yönelik sorulardır. Sermayenin rekabete öne geçme ve arttırdığı değeri artırma yarışı piyasanın ihtiyaç duyduğu “bilgi”nin önemini arttırmıştır. Artan rekabete cevap vermek, yeni bilgilerin gelişmesine bağlı olduğundan eğitim aynı zamanda piyasanın ihtiyaç duyduğu bilgilerin üretildiği bir alana da dönüşmeye başlamıştır. Bilginin giderek piyasanın denetimi altına girdiği bu süreç, eğitim kurumlarında üretilen bilginin de metalaşmasına neden olmuştur.

Bugün ticarileşmekte ve metalaşmakta olan eğitim, bu süreç içinde zorunlu olarak sadece piyasada getirisi olan sınırlı uzmanlık alanlarına sıkışma tehlikesi altındadır. Sermaye için getirisi olan bilim dalları gelişirken, diğer bilim dalları göz ardı edilmektedir. Bunun günümüzdeki en tipik örneği sosyal bilimler ve özellikle sosyoloji alanıdır. Toplumunu inceleyen bir

bilim olarak sosyoloji, bu kadar çok sosyal sorun varken ve çözüm bulma ihtiyacı yakıcı bir duruma gelmişken, yeterli seviyede desteklenmemekte, sosyoloji mezunları iş bulamamaktadır. Toplumun sosyolojiye, sosyologlara, sürecin analizine ihtiyacı vardır. Ancak sermaye sınıfının ihtiyaç duyduğu şey kârdır. Bu nedenle gerçeğin bilgisini arayan ve eleştirel akademisyenler üniversitelerden uzaklaştırılmaya çalışılmaktadır. Bunun son güncel örneklerinden biri Prof. Dr. Onur Hamzaoğlu'nun yaşadıklarıdır. “Endüstri Yoğun Bölgelerde Yaşayanlarda Ölüm Nedenleri: Dilovası Örneği” başlıklı araştırmasında annelerin sütünde ve bebeklerin dışkısında arsenik ve cıva gibi ağır metaller tespit eden ve bunu basınla paylaşan Hamzaoğlu, Kocaeli Büyükşehir Belediye başkanından tepki görmüş ve üniversitesi tarafından hakkında soruşturma açılmıştır.³ Bilimsel bilgi eğer piyasanın şartları ile çelişiyorsa bunu sümen-altı etmek isteyen, buna tepki gösteren ve yıldırma amacını güden bir sistemle karşı karşıyayız.

Neoliberal süreci tanımlayan temel argümanlardan biri piyasaların iyi olduğu, piyasa sürecinin işlemesine engel olabilecek müdahalelerin ise kötü olduğu tezidir. Piyasalara dokunulmazsa piyasalar hepimiz için iyi olanı sağlayacaktır. Aksi halde gelişen nokta rasyonel olamaz. Bunun eğitime yansımalarını incelemememiz gerekmektedir. Devletin eğitimde kaynakları verimli kullanmadığı liberaller tarafından sürekli dile getirilmektedir. Neoliberalizmin temel argümanlarından biri budur. Getirdikleri çözüm ise eğitimin de diğer sektörler gibi piyasa şartlarına emanet edilmesidir. Devlet okullarına aktarılan kaynakların azaltılmasıyla birlikte, bu okulların olanaklarının giderek düşmesi, aileleri çocuklarını özel okula göndermeye yönlendirmekte, yani eğitimin “ticarileşmesi” hem gerekçelendirilmiş olmakta hem de yaygınlaştırılmaktadır (Gök, 2005).⁴ Bir diğer nokta ise eğitime bireylerin bir yatırımı gibi bakılmasıdır. Nasıl ki sermaye belli bir parayı sermaye olarak yatırdıktan sonra getirisine bakmakta ise bireylerin aldığı eğitimin sonradan ne getirdiğine bakmak gerektiği ifade edilmiştir. Eğitim harcamalarının yatırım olarak

3 http://www.istabip.org.tr/ebulten/son/bulten_2012_8/dosya.html

4 Bu satırların yazarı F.Gök ticarileşme ile aslında metalaşmayı kastetmektedir.

tanımlanması, eğitim kararları alınırken maliyet kriterlerinin bir gerekçe olarak sunulmasına sebep olur. İnsan sermayesi kuramı adı altında teorize edilen ve eğitim harcamalarının, insan sermayesi yetiştirmeye yönelik harcamalar olmaları nedeniyle iktisadi bir nitelik taşıdıkları ve bu nedenle iktisadi rasyonalite kriterlerine tabi olması gerektiği yönünde ileri sürülen tezlerin işlevi de budur (Ünal, 2013). Gerçekliğin bilgisine ulaşmada ve toplumsallaşma sürecinde yetenek geliştirmede etkili olabilecek bir eğitim yerine, bireyin ilerideki parasal kazanımlarına odaklanan bir eğitim modeli oluşturulmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla eğitim sürecinden bireyin beklentisi ileride bir iş sahibi olma ve iyi para kazanmaya indirgenmektedir.

Neoliberal süreçte sermaye sınıfının yoğun rekabet ortamına girmesiyle beraber yenilik yapma ihtiyacı doğmuş; firmaların yeni ürünler keşfedebilmek amacıyla araştırma geliştirme alanına yoğun yatırım yapmaları gereği ortaya çıkmıştır. Özellikle teknoloji ve ilaç firmaları AR-GE alanına yoğun yatırımlar yapmak zorundadırlar. Sermaye bu zorunluluk karşısında, üniversitelerin veri donanımını kullanma yönünde bir çözümü gündemine almıştır. Neoliberal politikaların kamu harcamalarına getirdiği baskıların doğal sonucu olan devlet üniversitelerinin finansal kaynak sıkıntısı, üniversitelerin de piyasaya yönelmesine yol açmıştır (Ercan, 1998). Dolayısıyla ikili bir sıkıştırma söz konusudur. Bir yandan sermaye sınıfı AR-GE araştırmaları için kaynak ayırmak zorundayken, bir yandan da üniversitelere ödeneklerinin azalmasıyla, üniversite ile sanayi işbirliği dayatılmaktadır. Bu nedenle üniversiteler akademik araştırma ve projelerini ticari bir meta olarak piyasaya sunmaya başlamışlardır. (R. Övetz'den aktaran Ercan, 2006) Bu süreçlere paralel olarak üniversiteler de şirketleşmeye başlamışlardır. Türkiye Cumhuriyeti'nin başbakanının sözlerine kulak verelim;

Tabii buralardan yeni çıkacak tezleri AR-GE merkezlerinde de hayata geçirmemiz gerekiyor. Bundan sonra AR-GE yatırımlarını arttıracacağız. Üretilen fikirleri teknolojiye döndürecek zincirleri kuracağız. Şu an 59 Teknoparkımız var. Atılacak tüm adımlarda her zaman yanınızda olacağız. Yeter ki yeni ürünleri ortaya çıkartalım. Üniversitelerde ticarileşmenin önünü açmamız gerekiyor. Yüksek teknoloji ürünlerin ithalatımızdaki payında yaşanan dengesizliğin değişmesi gerekiyor. Çünkü böyle olduğu sürece siz inovasyonu gerçekleştirmediğiniz demektir. 500 milyar dolarlık

ihracat hedefine ulaşmamız için içeride katkısı yüksek bir alana geçmemiz gerekiyor....Yüksek teknoloji ürünlerin ihracatımızdaki payını yüzde 15'e çıkarmayı hedefliyoruz. Türkiye küresel rekabette 45., inovasyonda ise 54. sırada. Biz küresel rekabette yüzde 15'lere inovasyonda ise yüzde 20'lere yerleşmemiz gerekiyor. Yoksa aksi takdirde patinaj yaparız. Bizim o yüzden 500 milyar dolar için sıçrama yapmamız gerekiyor bu da yeni alanlardan inovasyondan geçiyor. Bunlar ortak bir seferberlik ile olacak işlerdir. Üniversiteler daha yüksek nitelikli öğrenciler yetiştirmeli, sanayicilerimiz ise bu gençlerimizin buluşlarını üretebilecek altyapıya sahip olması gerekiyor.⁵

Biraz uzun olan bu alıntı devlet-sanayi işbirliğini ve ticarileşmenin hükümet bazında kapitalist sistemle uyumlu bir politika olduğunu göstermesi açısından anlamlıdır.

3. Eğitimde Ticarileşme-Metalaşma ve Birbirlerinden Farklılıkları

Eğitimin kullanım değerinden bir değişim değerine dönüşmesi onun metalaşması, yani değişim için üretilmekle beraber, üretiminde emek metasının kullanılmasını da belirtmektedir. Feodal toplumdan kapitalist topluma geçişte emek gücü üretim araçlarının mülkiyetinden kopmuş, kendi kendine yeter halde bulunan, kullanım değeri üretip kullanım değeri değıştiren sıradan halk artık emek gücünü satmak zorunda kalmıştır. Bu diğer bir anlamda insanların uzmanlaşmalarını ve emeklerinin toplumsallaşmasını da beraberinde getirmiştir. Kimileri fabrikada araba, ayakkabı gibi metaların üretiminde çalışırken kimileri de öğretmenlik, doktorluk gibi profesyoneller olarak nitelenen işlerde çalışmaktadırlar.

Metalaşmanın gerçekleşebilmesi için o metanın üretiminde emek gücünün kullanılmış olması, yani o metanın kâr sağlamak amacıyla ve piyasada satılmak amacıyla üretilmiş olması gerekmektedir. Günümüzde eğitim alanının metalaşmasının en temel örnekleri özel okullar ve dersanelerdir. Bu kurumlarda eğitim hizmeti bir meta olarak üretilip kâr amacıyla satılmaktadır. Böylelikle eğitim bir hizmet metası olarak sermaye birikimine ve sermayenin genişleyen yeniden

5 <http://t24.com.tr/haber/davutoglu-universitelerde-ticarilesmenin-onunu-acmamiz-gerekliyor,279445>

üretimine konu olmaktadır, öğretmen de sermaye için artık değer üreten bir işçi konumuna gelmektedir.

Aşağıdaki tablo MEB'in internet sitesinden alınan rapordan derlenmiştir. Bir örnek olması açısından aşağıdaki tablo 2006-2014 yılları arasında genel orta öğretimde devlet ve özel sektörlerdeki okul, öğretmen ve öğrenci sayılarını göstermektedir.

Genel Orta Öğretim	Devlet Okulu	Kamu Öğretmeni	Kamu Öğrencisi	Özel Okul	Özel Okul Öğretmeni	Özel Okul Öğrencisi
2006/' 07	2.994	90.716	2.056.671	696	12.673	85.547
2007/' 08	3.119	93.131	1.887.625	711	13.139	92.827
2008/' 09	3.270	93.073	2.161.004	783	14.716	110.896
2009/' 10	3.358	95.784	2.304.072	709	16.112	116.619
2010/' 11	3.328	101.473	2.547.677	774	16.905	128.446
2011/' 12	3.331	103.330	2.532.250	840	19.386	133.816
2012/' 13	3.307	99.196	2.587.161	907	20.197	138.811
2013/' 14	2.737	95.785	2.765.681	1.007	21.568	140.610
2006-2014 arası değişim	91%	106%	134%	145%	170%	164%

Kaynak: MEB verilerinden yazar tarafından derlenmiştir (Milli Eğitim İstatistikleri)

2006 yılından itibaren 8 yıllık sürede genel orta öğretimde devlet okulu sayısı %9 azalırken, özel okul sayısı %45 artmıştır. Kamudaki öğretmen sayısı %6 artarken buna karşılık özel okullardaki öğretmen sayısı %70 oranında artmıştır. Kamuda öğrenci sayısı %34 artarken, özel sektörde öğrenci sayısı %64 artmıştır. 2006-2007 öğretim yılında özel okulların kamu okullarına oranı %23 iken, bu oran 2013-2014 öğretim yılında %37'ye çıkmıştır. Özel okul öğretmeni sayısının kamu öğretmeni sayısını olan oranı 2006 yılında %14 iken, bu rakam yıllar içinde giderek artarak 2014 yılında %22'ye çıkmıştır. Rakamlar çok açık bir şekilde eğitimde metalaşma olduğunu gözler önüne sermektedir. Bir diğer çarpıcı sonuç ise kamuda okul sayısı %9 oranında azalırken ve öğretmen sayısı sadece %6 artarken, kamudaki öğrenci sayısının %34 artmasıdır, bu durum öğretmen ve okul başına düşen öğrenci sayısının artmakta olduğunu ve dolayısıyla kamuda eğitim hizmetinin en azından bu rakamlara göre kötüleştiğini göstermektedir.

Ülkemizde devletin 2013 yılında başlattığı bir uygulama ile özel okullara giden öğrencilere devlet tarafından para yardımı yapılması eğitimde metalaşmanın boyutlarının artmasına neden olmaktadır. Eğitim-Sen'in yaptığı açıklamaya göre 2014-2015 öğretim yılında özel okullara gidecek 250 bin öğrenciye

toplam 800 milyon TL devlet desteği verilecektir (Eğitim-Sen, 2014).

Metalaştırma (commodification) ile ticarileştirme (commercialisation) birbirleriyle ilişkili ancak birbirinden farklı kavramlardır. Ticarileştirme, üretilen mal ve hizmetlerin piyasa kurallarına açılması; kurumların ve bireylerin eylem ve stratejilerini piyasa

güdümüne sokması anlamına gelir (Özsoy, 2011). Buna karşılık metalaşma kavramı ise, geçmişte yalnızca kullanım amacıyla yapılan üretimin artık piyasada satmak ve kâr elde etmek amacıyla (Marshall, 1999) üretiminde emek gücü metasının kullanılmasıyla karakterize olmaktadır. Ticarileştirme ile eğitim sürecinin belirli kısımları paralı hale

gelmekte, eğitim hizmetinden faydalananların bu hizmetin bazı maliyetlerini kendilerinin karşılaması gerekmektedir. Metalaşma sürecinde ise eğitim tamamen paralı hale gelmekte, öğretmenler yaptıkları iş karşılığında artı değer üretmekte ve eğitim hizmeti diğer herhangi bir işletme gibi kâr amacı güdülmektedir. Metalaşma üretim ve dolaşım düzeylerinde gerçekleşen bir süreç iken, ticarileşme sadece dolaşım alanında gerçekleşen bir süreçtir.

Metalaşma kavramı birçok durumda ticarileştirme kavramı ile eş tutularak kullanılabilir (Özsoy, 2011). Kamunun özel sektörden hizmet alması yöntemi metalaşma sürecine örnek olarak gösterilmektedir. Güler (2005), kamunun özel sektörden hizmet alması işlemi neticesinde özel şirketin kâr elde ettiğini ve bu yöntemin kamudan özel kesime kaynak transferine yol açtığını belirtmektedir. Buradan hareketle Ataay (2005) kamu hizmetinin özel kişilerden "hizmet satın alınması" yoluyla görülmesi yöntemini kamu hizmetlerinin metalaşması olarak yorumlamaktadır. Ancak yukarıda da tartıştığımız üzere eğitim hizmeti artı-değer üretimine konu olmadığı ve bu hizmetin üretiminde emek gücü metası kullanılmadığı için kanımızca metalaşma kavramı bu duruma uygun bir kavram değildir. Günümüzde Türkiye'de devlet okullarının okula kayıt parası adı altında her yıl velilerden talep ettiği kayıt parası, devlet okullarında kantin işletmelerinin ihale usulü ile satılması,

devlet okullarının hafta sonları için öğrencilere ücretli ek ders alma imkânı sunması ve ek ders almaya teşvik etmesi ticarileşme örnekleri kapsamındadır. Devlet çoğu zaman okulun ihtiyacı olan temizlik, büro, güvenlik, kaloriferci, yemekhane görevlisi gibi hizmetli ihtiyacı için gerekenden çok daha az kadrolu memur görevlendirmektedir. Okul yönetimleri ise mecburen bu memur açığını kapatmak için ücretini kendisi karşılamak kaydıyla hizmetli istihdam etmekte ya da güvenlik, temizlik, bakım gibi hizmetleri özel sektörden satın almaktadır. Devlet özellikle fen bilgisi ve beden eğitimi dersi için gerekli olan ekipmanları tahsis etmediği için okullar bu ekipmanları kendi imkânlarıyla karşılamak zorunda kalmaktadır. İngilizce dersi için devletin bedava gönderdiği kitaplar yetersiz olduğu için özellikle İngilizce hazırlık dersi gören sınıflarda okullar daha kaliteli ek kaynaklara ihtiyaç duymakta ve yayınevleri ile anlaşmaktadırlar. Bu anlaşma ise ticarileşmenin bir diğer boyutunu gözler önüne seriyor; öğrencilerden yayınevinden alınan fiyattan üzerinde bir fiyat talep edilmekte ve aradaki fark okulun harcamalarında kullanılmak üzere bütçeye eklenmektedir. Yine son dönemde yaygınlaşan okul-aile birlikleri vasıtasıyla okula gelir kazandırıcı farklı etkinlik ya da arayışlar olduğu kamuoyu tarafından bilinmektedir.

Kuşkusuz bu süreçte devletin okullara yeterli kaynak ayırmaması eğitimin ticarileşmesinde en büyük etkidir. Özellikle neoliberal ekonomi politikalarının hâkim hale gelmesinin ardından, eğitim sistemi de piyasalaşma sürecine tabi olmaya başlamıştır. Öğrenci ve ailelerini müşteri haline getiren bu süreç öğretmenleri de satıcı konumuna doğru sürüklemektedir (Demirer, 2012a).

Milli Eğitim Bakanlığı'nın geçmiş yıllardaki bütçe verilerini incelediğimizde; artan okul, derslik, öğretmen ihtiyacı ve acil çözüm bekleyen altyapı sorunlarına rağmen eğitime ayrılan kaynakların milli gelire oranı %3 civarında sabitlenmiş durumdadır. OECD ülkelerinde ise eğitime ayrılan bütçenin milli gelire oranı ortalama %6 civarındadır.

Yıl	MEB Bütçesinden Yatırıma Ayrılan Pay	MEB Bütçesinin GSYH'ye Oranı	MEB Bütçesinin Konsolide Bütçeye Oranı
1997	15,01%	1,74%	8,02%
1998	30,03%	1,77%	8,41%
1999	19,15%	2,04%	7,82%
2000	19,90%	2,01%	7,15%
2001	19,27%	1,68%	8,34%
2002	17,18%	2,13%	7,60%
2003	14,53%	2,24%	6,91%
2004	9,68%	2,21%	8,21%
2005	8,27%	2,29%	9,50%
2006	7,49%	2,18%	9,47%
2007	6,98%	2,53%	10,42%
2008	5,66%	2,41%	10,30%
2009	4,58%	2,88%	10,47%
2010	6,32%	2,57%	9,84%
2011	5,85%	2,63%	10,91%
2012	6,64%	2,76%	11,16%
2013	8,33%	3,03%	11,76%
2014	9,32%	3,24%	12,81%
2015	8,86%	3,19%	13,11%
2016	8,23%		

Kaynak: Milli Eğitim Bakanlığı, Örgün Eğitim İstatistikleri

MEB bütçesinden eğitim yatırımlarına ayrılan pay 2000'li yılların başında %20 dolaylarında iken, bu rakam 2009 yılında %5'lere kadar düşmüş, günümüzde %8 civarlarındadır. Eğitim ve Bilim Emekçi Sendikası'na göre bunun tek anlamı, eğitimde yaşanan yoğun ticarileşme sürecinin artarak devam edeceği, velilerin 2016'da cebinden yapacağı eğitim harcamalarının artacak olmasıdır (Eğitimsen, 2016). MEB bütçesinin büyük bölümü personel giderleri (%69) ve sosyal güvenlik devlet primi giderlerine (%11) gitmektedir.

4. Üretken Olan-Olmayan Emek Tartışması, Öğretmen Artık Değer Üretir mi?

Eğer öğretmen özel sektörde bir kapitaliste bağlı çalışıyorsa, kapitaliste bağlı çalışan herhangi biri gibi o da artık değer üretir, sermayenin büyümesine katkı sağlar. Marx (2011) bu durumu şu şekilde açıklar;

“...Bir öğretmen çocukların kafalarını işlemekle kalmadığı, ama aynı zamanda girişimcinin zenginleşmesi için çalıştığı durumda ücretli işçidir”

Bu anlamda kapitalist için çalışan işçinin sanayi metası mı, hizmet metası mı ürettiği önemli değildir, önemli olan artık değer üretmesidir. Kapitalist sistemde artı değer üreten emek üretken emek olarak tanımlanır. Artı değer üretmeyen emeğin ücreti ise yaratıl-

mış olan artı değer üzerinden ödenir ve üretken olarak değerlendirilmez. Burada önemli olan nokta emeğin sermaye karşısındaki konumudur. Marksist teoride kârın kaynağı artı değerdir ve artı değer sadece kapitalist üretim tarzında üretilir. Üretken olan-olmayan emek ayrımı bu anlamda burjuva iktisadı istatistik ve verilerinin Marksist açıdan işlevsel hale getirilmesinde de önemlidir. Örneğin diğer koşullar aynı kalmak kaydıyla üretken olmayan emeğin üretken emeğe oranında bir artış, üretilen artı değer kitlesinde bir azalma meydana getirir ve kâr oranında bir düşmeye neden olur (Tonak ve Savran, 2012). Sermayenin aşırı birikim koşulları nedeniyle düşen kâr oranları ve üretken yatırım yapılabilecek alanların kısıtlanması nedeniyle sermaye üretken olmayan, uzun bir süredir devlet tarafından verilen hizmetlerin de artık değere konu olmasını istemekte, kısacası kamu hizmetlerini de metalaştırmak istemektedir.

Konuya biraz daha derinlik kazandırmak istersek müşterileri için takım elbise diken ve böylelikle geçimini sağlayan bir terziyi düşünelim ve sözü Harry Braverman'a (2008) bırakalım; "...onu kiralayan müşteri yararlı bir nesne satın almıştır ve parası karşılığında takım elbise almak dışında bir beklenti içinde değildir. Ancak bir oda dolusu terziyi takım elbise dikmeleri için kiralayan kapitalist, toplumsal bir ilişki üretir. Bu ilişki içinde, terziler artık takım elbiselerden daha fazlasını üretmektedirler; kendilerini üretken işçiler olarak ve işverenlerini de kapitalist olarak üretmektedirler". Artık değer üretimi sermayenin değerlendirilmesi, birikmesi, kapitalist sistemde işçi ve patronun yeniden üretilmesi için kritik bir öneme sahiptir.

Tekrar öğretmen örneğine dönecek olursak peki ya öğretmen bir kapitaliste bağlı değil de devlete bağlı olarak çalışıyorsa ya da Marx'ın deyimiyle sadece "çocukların kafasını işlemekle" kalıyor ve herhangi bir kapitalisti zenginleştirmiyorsa ne olacaktır? Bu konuda literatürde farklı görüşler vardır. Birinci görüş, devletin kapitalist bir örgütlenme olmaması sebebiyle kamuda çalışan öğretmenlerin artık değer üretmediğini ve dolayısıyla emeklerinin kapitalist için üretken olmadığını savunur (Rubin, 2010) (Tonak-Savran, 2012) (Demirer, 2012b).

İkinci görüş ise devlet kurumlarında çalışan öğretmenlerin dolaylı yoldan da olsa artık değer ürettiğini savunur. Bu görüşü savunanlar öğretmenlerin

kamu için çalışsa da aslında ileride sermaye sınıfının kullanacağı insan emeğini ürettiklerini ve bu anlamda ürettikleri insanların ileride sermaye için artı değer yaratacaklarını ve dolayısıyla kamuda çalışan öğretmenlerin de üretken emekçi sayılmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Örneğin Rikowski (2002) öğretmenlerin kapitalist toplumda bir meta olan emek gücünü ürettiklerini vurgular. Öğretmen emeğinin geleceğin emek gücünü oluşturacak olan bugünün öğrencilerinde cisimleştiğini belirten Reid'e (2003, aktaran Durmaz 2014) göre; öğretmenler, geleceğin emek gücü olan öğrencilere okul yaşamları boyunca vasıf kazandırmakla meşguldürler. Kapitalist toplumsal ilişkilerin yeniden üretiminden meta üretiminden ayıramayacağını, dolayısıyla da üretim ve yeniden üretim süreçlerinin birbiriyle iç içe geçtiğini belirten Harvie'ye (2005) göre, Marx, emek gücünün üretimini ve yeniden üretimini sağlayan emek gücünün üretkenliğini göz ardı etmiş ve bunun sonucunda da çoğu Marksist, öğretmen emeğini üretken olmayan emek kategorisinde değerlendirmiştir.

Ancak buradaki problem öğretmenlerin yetiştirdiği her kişinin ileride üretken olup olmayacağını belli olmaması ve üretken olanların nasıl ölçüleceği meselesidir. Bu iki problemde de bağımsız olarak düşünersek öğretmen emeği ürettiği eğitim hizmeti ile kapitalizm için inanılmaz derecede önemli olan insan emeğinin kalitesini, verimini artırmaktadır. Bu emek ileride bir gün bir kapitalist tarafından kullanılacak olan emektir, bu anlamda öğretmen emeğinin kısmi üretken olduğunu söyleyebiliriz. Kısmi olmasının sebebi bu üretilen eğitim hizmetinin ileride hangi kapitalistin elinde ne kadar sömürüleceğini bilmememizden kaynaklanmaktadır. Marksist teorinin kâr, artı değer ve diğer hesaplamaları içinse öğretmen emeğinin üretken kategoride değerlendirilemeyeceği açıktır.

5. Yeniden Üretim Açısından Eğitim

Kapitalist üretim tarzının temel yapıtaşlarından biri üretim unsurlarının birer meta olarak üretilir ve dolaylı hale gelmesidir. Emek gücünün bir meta olarak üretim sürecine girebilmesi için yalnızca topraktan koparak "özgür emek" haline gelmesi yeterli değildir. Emek gücü aynı zamanda üretimde ihtiyaç duyulan niteliklere sahip olmalıdır. Kapitalist üretim tarzında

tüketildiği zaman kendisinden büyük bir değer yaratan tek meta emek gücüdür.

Marx Kapital birinci cildinde artık değeri ve sömürüyü açıklarken, emek gücünün değerini belirleyen şeyin onun üretimi ve yeniden üretimi için gerekli olan emek zaman olduğunu belirtir. İşçinin yeniden üretimi onun ertesi gün işine sağlıklı bir şekilde gitmesini sağlayacak gıda, sağlık, kültürel harcamaları içerdiği kadar; gelecek nesillerin işçilerinin üretilmesini sağlayan harcama ve yatırımları da göstermektedir. Genel insan doğasını, belli bir iş kolunun gerektirdiği yetenek ve becerilerle donanacağı, gelişmiş ve özelleşmiş bir emek gücü haline geleceği şekilde değiştirmek için, şu ya da bu miktarda bir meta eş değerine mal olacak olan bir eğitime ya da öğretime ihtiyaç duyulur (Marx, 2011). Dolayısıyla eğitim işçi sınıfının yeniden üretimi için gerekli olan bir ihtiyaçtır. Aynı şekilde sağlık sektörü de bu şekilde değerlendirilmelidir. İşçi sınıfının yeniden üretimi, artık değerın yeniden üretimi anlamına gelmekte, bu da sermayenin ve hepsini bir arada düşündüğümüzde kapitalist sistemin yeniden üretimi anlamına gelmektedir. Bu nedenle kapitalist üretim ve yeniden üretim sürecinde eğitim önemli bir rol oynamaktadır.

Yeniden üretimin bir diğer vechesi de eğitim sisteminin bireyler üzerinde yarattığı etki ile kapitalist sisteme ayak uydurma, alışma evresi olarak iş görmesidir. Günümüz kapitalist düzenin getirdiği baskı, sömürü düzeninin devamı için iktidarlar toplumsal rızayı yaratmak ve düzenin devamlılığını sağlamak üzere eğitim sürecini önemli bir araç olarak görmektedirler. Bu anlamda devletin bir iktidar aygıtı olarak kullanıldığını söyleyebiliriz. Devlet, elinde bulundurduğu tüm imkanlarla topluma, kendi ideolojik ilkelere öğretene, toplumu bu ilkelere göre terbiye eden bir kurumu temsil etmektedir. Eğitim aracılığıyla devlet, tüm halkın düşünce ve değer yargılarının bir 'eritme potası' içinde kaynaştırılıp bütünleştirilmesini gerçekleştirme amacına yönelmiştir (Black, 1989).

Devlet, biraz daha farklı bir formda olsa da kapitalist toplumdan önce de vardı. Kapitalist toplum öncesinde imparatorluklar şeklinde örgütlenen devletler, kapitalizm ile beraber ulus-devlet şeklinde örgütlenmişlerdir. Sermaye sınıfı tahakkümünü devam ettirebilmek için devletin mekanizmalarına ihtiyaç duymaktadır. Metalaşma süreci ve bu süreçte açığa

çıkan karşılığı ödenmemiş emek zaman (artı-değer); sınıf oluşumlarının ve daha da önemlisi devletin yeniden üretiminin temel belirleyicidir. Kullanım değerlerinin değişim değerine dönüşmesi, özgür emeğin ücretli sözleşmeli kölelere dönüşmesi, üretilen ürünlerin mülkiyeti, üretim araçlarının mülkiyeti doğrudan bir güç/iktidar ilişkisi olarak devleti gerekli kılar. Ama kapitalist-sanayileşme sürecine baktığımızda bu süreç devleti yaratmamıştır, tam tersine tarihsel olarak zaten var olan devlet bir önceki döneme özgü yeniden üretim koşullarını kaybettiği ölçüde değişim ve dönüşüme uğramıştır. Devletin bir organizasyon olarak varlık koşulu ile sermayedarların varlık koşulları aynı işleyiş ve oluş içinde biçimlenmektedir (Ercan, 2013b). Devleti sınıf mücadelesinin bir alanı olarak görürsek, eğitim alanı da aynı şekilde sınıf mücadelesinin bir alanıdır. Ancak günümüz koşullarında bu sınıf mücadelesi sermaye sınıfı lehine yürümektedir. Devleti kontrol eden sınıf açıkça sermaye sınıfıdır. Althusser (2000) "İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları" isimli eserinde, devletin baskı aygıtları ile devletin ideolojik aygıtlarını birbirinden ayırır. Devletin baskı aygıtları; hükümet, ordu, polis, hapishane vb'dir. Devletin ideolojik aygıtları (DİA) ise baskıyla değil, ideoloji ile işlerler. Althusser eserinin bir yerinde okulu "öylesine patırtısız" bir yer olarak tanımlar. Gerçekten de okullar çocuklara küçük yaşlardan itibaren düzeni, disiplini aşılamanın yeri olmuşlardır. Bunun tarih içinde birçok istisnası olmakla birlikte genel durum bu yöndedir. Althusser'e (2000) göre;

(Okul) Tüm toplumsal sınıfların çocuklarını ana-okulundan başlayarak alır ve anaokulundan başlayarak, yeni veya eski yöntemlerle, yıllar boyunca, çocuğun "etkilere en açık" olduğu çağda, aile DİA'sı ve öğretimsel DİA arasında sıkışmış olduğu yıllar boyunca, egemen ideolojiyle kaplanmış "beceriler"i (Fransızca, hesap, doğa tarihi, bilimler, edebiyat), ya da sadece katıksız egemen ideolojiyi (ahlâk, felsefe, yurttaşlık eğitimi) tekrarlaya tekrarlaya çocukların kafasına yerleştirir." "Fakat başka hiçbir DİA bu kadar yıl boyunca haftanın 5-6 günü 8'er saatten, kapitalist toplumsal formasyonun çocuklarının tümünün zorunlu (ve üstelik bedava) dinleyiciliğine sahip değildir.

Sömürü ilişkileri üzerine kurulu olan ve eşitsiz güç ilişkilerine dayalı olarak işleyen kapitalist toplumda, eğitim sistemi aracılığı ile eşitsizlik hem derinleştirilmekte hem de meşrulaştırılmaktadır (Ünal, 2013). Eğitimin ticarileşmesi/metalaşması süreciyle

beraber eğitimin finansmanının kamusal olarak değil de bireysel olarak yapıyor hale gelmesi işçi sınıfının çocuklarının eğitim hizmetine erişim olanağını kısıtlamaktadır. Böylece işçi sınıfı çocukları eğitim sürecinin sonunda yine işçi olarak kalmakta ve toplumsal eşitsizlik yeniden üretilmektedir.

6. Türkiye Bu Sürecin Neresinde? Eğitimin Piyasalaşmasına Destek Mekanizmaları

Dünya kapitalizmine eklenilen, geç kapitalistleşmiş bir ülke olarak Türkiye’de yukarıda anlatılan tüm neoliberal süreçlere paralel olarak dönüşümler yaşamakla birlikte, bu dönüşümler kendine özgü olarak, bu kendine özgü koşulların filtresinden geçerek yaşanmaktadır. Türkiye’de neoliberalizmin geçerlik kazanma süreci askeri darbelerle paralel bir şekilde yürütülmüş ve 1980 askeri darbesinden sonra süreç hızlanmaya başlamıştır. Son yıllarda eğitimde ve sağlıkta metalaşma hızlanmakta yani bu sektörler özel sermayeye açılmaktadır. Doktorlar ve öğretmenler, sermaye için kâr oluşturan emekçilere dönüşmektedirler. Kamudaki eğitim hizmetleri ise hızla ticarileşmekte ve küresel liberal düzenin gereklilikleri gereği dönüşüme uğramaktadır.

TÜSİAD, TOBB, TİSK gibi sermaye sınıfını temsil eden gruplar Türkiye’nin küresel rekabette söz sahibi olması ve yüksek büyüme oranları yakalayabilmesi yönünde açıklamalar yapmakta, bu alanda devletle işbirliğine girmektedirler. Bu örgütlerin ve devletin bir önemli diğer vurgusu ise eğitim ile istihdam arasındaki bağın kuvvetlendirilmesi yönündedir. Sermaye sınıfının bu talepleri yukarıda anlattığımız şekliyle kendisinin devamı ve artık-değer üretebilmesi için elzemdir. Sermaye, eğitimin hem metalaşarak yeni bir değerlendirme alanı olmasını, hem sistemin yeniden üretimi için yürütülen bir süreç olmasını, hem de ileride kendisi için gerekecek canlı ve nitelikli emeği üretmesini istemektedir. Bu amaçla artık öğretmenlerden beklentiler de değişmiş, sermayenin ihtiyaç duyacağı insanı yetiştirecek öğretmenler makbul hale gelmiştir.

Küresel rekabete uyum sağlamak üzere geliştirilen istihdam politikaları içerisinde işgücüne katılımın ve emek üretkenliğinin artırılmasına yönelik hedefle-

rin doğrudan eğitim sistemi ile bağlantısı kurulmaktadır. Özellikle 2001 krizi ardından emek piyasalarını esnekletiren yeniden yapılanma sürecinde gerek OECD, AB ve DB gibi kurumlar, gerekse TÜSİAD, TOBB, TİSK gibi sermaye örgütleri emeğin üretim sistemindeki değişime uyumunu sağlamak konusunda eğitim sisteminin yetersiz kaldığı üzerine eleştirilerini yoğunlaştırmıştır (Müftüoğlu, 2012).

Yukarıda özetlendiği kadarıyla Türkiye’de eğitimin piyasalaşmasının somut örneklerini ve bu süreci belirleyen temel yasa, uluslararası sözleşmeleri ve diğer belgeleri belirtmek, tüm yukarıda anlatılan sürecin somut, elle tutulur bir hale gelmesini de sağlayacaktır.

Türkiye’nin de taraf olduğu ve kamu hizmetlerinin ticarileştirilerek piyasaya açılmasını öngören GATS ve benzeri uluslararası anlaşmalar, pek çok kamu hizmeti alanı gibi, eğitimin de “serbest piyasaya” açılmasını, eğitim hizmetlerinin adım adım ticarileştirilmesi ve özelleştirilmesini hedeflemektedir (Aydanoğlu, 2012). Türkiye 1995 yılında yürürlüğe giren GATS anlaşması ile eğitim, sağlık, haberleşme, mimarlık, turizm vb. birçok alanda, toplam kamusal hizmetin %46 oranında piyasaya açılacağını taahhüt etmiştir. Yine aynı şekilde Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kuruluşlar yapısal uyum programları çerçevesinde eğitim de dâhil olmak üzere devletin birçok alandan çekilmesini tavsiye etmişler ve bu programların takipçisi olmuşlardır.

Eğitimde piyasalaşmaya çeşitli teşviklerle somut desteklerin sağlanmasının planlandığı Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) ve Milli Eğitim Stratejik Planı (2010-2014) ise bu süreci ulusal düzeyde uygulamaya yaklaştıran resmi belgeler olarak önem kazanmaktadır (Demirer, 2012a). Dokuzuncu Kalkınma Planı’nda istihdamı artıracak bir politika olarak eğitimin işgücü talebine duyarlı hale getirilmesi hedef olarak belirlenmiştir. Ulusal İstihdam Strateji Belgesi’nde eğitim ile istihdam ilişkisinin güçlendirilmesi hedeflenmiş ve eğitim sisteminin başından sonuna piyasanın ihtiyaçlarına göre biçimlendirilmesi hedeflenmiştir (Aydanoğlu, 2012). Belgede yer alan şu ifadeler başka bir yorumla gerek kalmayacak kadar açıklayıcı ve dikkat çekicidir;

Türkiye’de eğitim sisteminin en önemli eksikliği ekonominin ihtiyacına uygun insan gücü sunamaması-

dır... özellikle -öğrencilerin iş dünyası ile temasının başlıca aracı olan- stajların etkin bir şekilde uygulanamaması önemli bir eksikliklerdir. Örgün ve yaygın mesleki ve teknik eğitim programlarının iş dünyasının ihtiyaçlarına duyarlı olmaması, vasıflı meslek sahiplerinin yetiştirilmesine engel teşkil etmektedir.

DİSK-AR tarafından açıklanan verilere göre Ekim 2014 döneminde geniş tanımlı işsizlik oranı %17,19; işsiz sayısı ise 5 milyon 427 bin kişidir (DİSK-AR 2014). İşsizliğin bu kadar yoğun olduğu bir ülkede devletin hazırladığı ulusal istihdam stratejisi belgesinde eğitim sistemini suçlu olarak göstermesi açıkça eğitimin özelleşmesi yönünde sıralanan bir uydurulmuş sebep olarak dikkatimizi çekmektedir. Devlet özel sermayenin ağızıyla konuşmaktadır. Aziz Çelik'in (2012) Ulusal İstihdam Taslağı'nın hazırlanış şekliyle ilgili yaptığı tespitler son derece önemlidir;

İşçi sendikaları, UİS'e gerek hazırlanış biçimi ve gerekse içeriği açısından şiddetle karşı çıkarken, işveren örgütlerinin görüşleri UİS Taslağı'nın içeriğinde belirleyici olmuştur. Bu nedenle UİS Taslağı'nın ulusal değil, sınıfsal bir taslak olduğunu ve sermaye çevrelerinin görüşlerini esas alarak hazırlandığını söylemek mümkündür.

Ulusal İstihdam Stratejisi ve bunun hazırlanış biçimi yukarıda devleti sınıflar çatışmasının bir alanı olarak tanımladığımız durumla uyumaktadır. Devlet kendi varlık sebebi olan sermaye lehine kararlar almaktadır. Çelik'in de belirttiği üzere "UİS, iddianın aksine sosyal diyaloga dayalı olarak hazırlanmamıştır. İşçi kesiminin aksi görüşüne rağmen hazırlanmış tek taraflı bir belgedir." (Çelik, 2012).

Eğitimde ticarileşmenin somut bir örneği olarak 2003 yılından itibaren kamuda sözleşmeli ve ücretli istihdam yürürlüğe konmuştur. Eğitim sistemi içinde iş güvencesiz olarak, her türlü mali, sosyal ve özlük haklarından yoksun bir şekilde çalıştırılan ücretli, vekil öğretmenler, dersane öğretmenleri, tıpkı "parça başı" ya da "götürü usulü" iş yapan işçiler gibi, "ek ders karşılığı" çalıştırılırken, eğitim sisteminin yeni kuşak "ücretli köleleri" olarak istihdam edilmişlerdir (Aydanoglu, 2012). Atanmayı bekleyen 300 binden fazla öğretmen adayı varken devlet sözleşmeli öğretmen istihdam ederek bir garip uygulamaya imza atmaktadır.

2012 Mart ayında yasalaşan ve kamuoyunda 4+4+4 yasası olarak bilinen 6287 sayılı yasa ile getirilen düzenlemeler eğitim sistemini kesintili hale ge-

tirerek çocukları mümkün olabilecek en erken yaşta mesleki eğitime ve aslında sömürüye yönlendirmektedir. Kamunun mesleki eğitimi özel sektöre bırakması; organize sanayi bölgeleri gibi işyerlerinin yoğunlaştığı alanlarda meslek okullarının kurulabilecek olması ve stajyer öğrenci çalıştırma sınırının kaldırılması mesleki eğitim öğrencilerinin ucuz işgücü olarak kullanımını yoğunlaştıracaktır (Müftüoğlu, 2012).

TÜİK'in 2014 eğitim harcamaları araştırmasına göre, 2014'te toplam eğitim harcaması 113 milyar 571 milyon TL olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2015). Aynı dönemde halkın cebinden yaptığı eğitim harcamaları ise özellikle 4+4+4 sistemi sonrasında hızlı bir artış göstermiştir. 2011 yılında 13,6 milyar TL olan cepten yapılan eğitim harcaması miktarı, ilk üç yıl içinde yaklaşık 10 milyar TL artarak 22,5 milyar TL'ye (%19,8) ulaşmıştır. Eğitimde yaşanan ticarileşme ve özel okul teşviklerinin aynı hızda sürmesi durumunda cepten yapılan eğitim harcamalarının 2016'da 30 milyar TL'yi zorlaması kaçınılmaz görünmektedir (Eğitimsen, 2016).

Sonuç

Dünya genelinde hâkim üretim tarzı olarak kapitalist sistem gelişmeye başladığı 18. yüzyıldan beri kademe olarak kullanım değerlerini değişim değerine dönüştürmüştür. Metalar artık tarım toplumunda olduğu gibi tüketim için değil, değişim için üretiliyor. Bu sürecin temel mekanizması ise üretim sürecinde artık değeri yaratan özel metanın; yani emek gücünün üretimde sömürülüyor olmasıdır. Emek gücü satılık olmaya devam ettikçe, yani üretim araçlarının mülkiyeti bir sınıfın elinde oldukça ve işçi sınıfı geçirmek için emeğini satmak zorunda kaldıkça kapitalist sistem artık-değer üretmeye, bu artık değeri başka sektörlerle aktarmaya ve zamanla hiç aklımızdan bile geçmeyecek alanlara yatırım yapmaya, hiç beklenilmedik şeyleri piyasada alınıp satılacak birer meta haline getirmeye devam edecektir.

Eğitim de günümüzde bu sürece tabi olan, yukarıda temel çerçevesi çizilen süreçle paralel olarak değişen dönüşen alanlardan biridir. Ancak eğitim kendine has özellikleri itibarıyla çok özel bir konumdadır. Onu çok özel yapan en önemli özelliği, işçi sınıfının kendini yeniden üretmesi için tüketmesi gereken bir hizmet olmasıdır. Sermayenin ihtiyaç duyduğu işçi

sınıfı yaşamak, beslenmek, sağlıklı ve eğitilmiş olmak zorundadır. Bunlar işçi sınıfının yeniden üretilmesi için asgari düzeyde gereken metaller veya hizmetlerdir. Bu anlamda çok özel olarak nitelenen eğitimin ne içerikte olacağı da önemli bir diğer noktadır. Kapitalist sistemle beraber gelişen ulus devlet kendisinin ve kapitalizmin bekası için ulusal eğitim sistemine ve yaygın eğitime ihtiyaç duymuştur. İlk süreçte tarıma dayalı feodal toplumun bağlarından kopuşta özgürlüğü ön plana çıkaran eğitim, son dönemde küresel rekabet ortamında istihdama yönelik uygulamaları ön plana çıkarmaktadır.

Neoliberal politikalar 1970'lerin sonundan itibaren tüm toplumsal ilişkilere adeta kanserli bir hücre gibi yayılmış, eğitim de bu anlamda ciddi değişikliklere ve dönüşümlere uğramıştır. Sermayenin aşırı birikmesi sonucu farklı alanlara yönelme isteği ve küresel rekabet ortamında kârların düşmesi durumu sermayeyi farklılık yaratarak genişleyen yeniden üretime yönlendirmektedir. Bu amaçla daha önce devletin verdiği hizmetler hızla özel sermayenin alanına açılmaktadır.

Eğitimin metalaşmasıyla beraber öğretmenler sermaye için eğitim hizmeti üreten birer emekçiye, bilim ise sermayenin elinde gerçeklikle bağlantısını kopararak kârlılığa yönelik dar bir faaliyete dönüşmeye başlamıştır. Eğitimin metalaşmasının yaygınlaşması ile beraber, eğitim hizmeti kâr amacı ile üretilmeye başlanmış, eğitimin içeriği ise kârlılık amacına uygun bireyler yetiştirmeye indirgenmiştir.

Neticede toplumun gelişmesi, ilerlemesi ve gerçekliğin bilgisine ulaşabilmesi için kritik bir durumda olan eğitim için harcanan devasa zaman giderek sadece sermayenin genişleme ve kârlılık imkânları için kullanılmakta ve israf edilmektedir. Bu durumu değiştirmek için yola çıkacak olan bir muhalefetin temel görevi ise önce süreci çeşitli boyutlarıyla ele almak ve anlamaya çalışmak olmalıdır. Toplumsal yapının son birkaç yüzyıldaki devasa dönüşümü, sermaye, sınıflar, devlet vb. birçok alanın soruları birarada sorulmalı ve değerlendirilmelidir. Günümüz toplumsal ilişkilerinin temeli üretimin toplumsal formasyonunda gizlidir. Bu toplumsal formasyona eleştiri getirmeden gelişebilecek herhangi bir yaklaşım sadece görünürdeki bazı sorunlara yüzeysel çözümler sunabilecek ancak eğitimdeki temel sorunları ıskalayacaktır.

Bu temel kaygılardan dolayı, bu çalışmada sadece eğitimin metalaşma sürecine nasıl dâhil olduğuna bakılmaya çalışılmış ve bu alanı tartışmaya açma amaçlanmıştır. Çok boyutlu incelenmesi gerekliliği olan böyle bir alanın sınırları çizilmiş bir makale üzerinden anlatmanın zorluklarıyla, sadece “meta” ve eğitimin metalaşma sürecine giriş niteliğinde olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Kaynakça

- Althusser, L. (2000) İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, İstanbul: İletişim.
- Ataay, F. (2005) Kamu Reformu İncelemeleri, Ankara: Ankara Tabip Odası.
- Aydanoğlu, E. (2012) Eğitimde AKP'nin 10 Yılı, Ankara: Eğitim Sen.
- Black, C. E. (1989) Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri, çev. M. F. Gümüş, Verso.
- Braverman, H. (2008) Emek ve Tekelci Sermaye, çev. Ç. Çidamlı, İstanbul: Kalkedon.
- Bourdieu, P. (1998) The Essence of Neoliberalism, Le Monde Diplomatique, <https://mondediplo.com/1998/12/08bourdieu> (Erişim Tarihi: Kasım 2015).
- Buyruk, H., (2013) “Emek Süreci Kuramı Bağlamında Öğretmen Emeginin Dönüşümüne Dair Bir Çözümleme” Praksis, Sayı 33(3): 61-87.
- Çelik A, (2012) “Ulusal İstihdam Stratejisi: Eleştirel Bir Bakış”, Ulusal İstihdam Stratejisi Sempozyumu, 13 Nisan 2012, Ankara, www.turkis.org.tr/dosya/Y3d2dCexBV5s.pdf (Erişim Tarihi: 07.11.2014).
- Demirer, D. K. (2012a) “Eğitimde Piyasalaşma ve Öğretmen Emeginde Dönüşüm” Çalışma ve Toplum Dergisi, 2012/1: 167-186.
- Demirer, D. K. (2012b) Bitmeyen Sınavlar Yaşanmayan Hayatlar, Ankara: Dipnot.
- DİSK-AR (2014) <http://www.disk.org.tr/2015/01/disk-ar-issizlik-raporu-genclerde-ve-kadınlarda-issizlik-endise-verici-boyutta/> (Erişim Tarihi: 25.01.2015).
- Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) <https://pbk.tbmm.gov.tr/dokumanlar/kalkinma-plani-9-genel-kurul.pdf> (Erişim Tarihi: 25.01.2015).
- Durmaz, O. S. (2014) Türkiye’de Öğretmen Olmak, Emek Süreci ve Proleterleşme, Ankara: Notabene.
- Eğitim-Sen, (2014) http://www.egitimsen.org.tr/genel/-bizden_detay.php?kod=21844&sube=0#.VM-Po_P6sV1Y (Erişim Tarihi: 20.01.2015).

- Eğitim-Sen, (2016) <http://egitimsen.org.tr/sermayeye-savasa-ranta-degil-egitime-butce-istiyoruz/> (Erişim Tarihi: 12.02.2016).
- Ercan, F. (1998) "Sermayenin Gelişimi Açısından Eğitimin Piyasalaşması; Toplumun Gelişimi Açısından Eğitimin Toplumsallaşması" TMMOB Rapor ve Bildiriler Kitabı Cilt 1 <http://arsiv.mmo.org.tr/pdf/10333.pdf> (Erişim Tarihi: 01.11.2014).
- Ercan, F. (2006) "Neo-Liberal Eğitim Politikalarının Anatomisi İçin Alternatif Bir Çerçeve" <https://fuatercan.wordpress.com/2006/07/23/neo-liberal-edhitim-politikalarynyn-anotomisi-yicin-alternatif-bir-cerceve-2/> (Erişim Tarihi: 01.10.2015).
- Ercan, F. (2013a) "Meta Neleri İçerir? Sağlık Hizmetlerinin Metalaşması", (ed.), O. Elbek, Kapitalizm Sağlığa Zararlıdır içinde, İstanbul: HayyKitap.
- Ercan, F. (2013b) Kışla ve AVM'ye Karşı Üçbeş Ağaç: Kent ve Metalaşma Üzerine Notlar, <http://www.toplumsal.org/kisla-ve-avmye-karsi-ucbes-agac-kent-ve-metalasma-uzerine-notlar-fuat-ercan/> (Erişim Tarihi: 01.11.2014).
- Gök, F. (2005) "Üniversiteye Girişte Umut Pazarı: Özel Dersaneler" Eğitim Bilim Toplum Dergisi, Cilt 3, Sayı 11: 102-109.
- Güler, B. A (2005) Devlette Reform Yazıları, Ankara: Paragraf.
- Güzelsarı, S. (2008) Küresel Kapitalizm ve Devletin Dönüşümü, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- Harvie, D. (2005) All Labour Produces Value For Capital And We All Struggle Against Value, <https://www2.le.ac.uk/departments/management/documents/people/david-harvie/HARVIE-David-AllLabour.pdf> (Erişim Tarihi:10.01.2015). <https://www.ussteel.com/uss/portal/home/aboutus/history> (Erişim Tarihi: 25.02.2015)
- <http://t24.com.tr/haber/davutoglu-universitelerde-ticarilesmenin-onunu-acmamiz-gerekliyor,279445> (Erişim Tarihi: 20.01.2015).
- Marshall, G. (1999) Sosyoloji Sözlüğü, çev. O. Akınhay ve D. Kömürcü, Ankara: Bilim Sanat.
- Marx, K. (2011) Kapital 1.cilt, İstanbul: Yordam Kitap.
- Marx, K. (2012) Kapital 2.cilt, İstanbul: Yordam Kitap.
- MEB, Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2013-2014 http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_06/10033104_egitimistatistikleri_2013_2014_tablolar.xlsx (Erişim Tarihi: 25.02.2015).
- MEB Stratejik Planı 2010-2014 http://sgb.meb.gov.tr/Str_yon_planlama_V2/MEBStratejikPlan.pdf (Erişim tarihi: 25.02.2015).
- Müftüoğlu, Ö. (2012) "Emek Piyasalarının Yeniden Yapılanması Sürecinde 4+4+4 Formülü" Eğitim Bilim Toplum Dergisi, Sayı 40(10): 25-33.
- Özsoy, S. (2011) "Bilginin Metalaşma Süreci: 'Eğitimdeki Yapısal Dönüşüm' İlişkin Bazı Çıkarımlar", (ed.), F. Ercan ve S. K. Kurt, Metalaşma ve İktidarın Baskısındaki Üniversite içinde, İstanbul: SAV.
- Rubin, I. (2010) Marx'ın Emek Değer Teorisi, çev. U. S. Akalın, İstanbul: Kalkedon.
- Savran, S. (1996) "Küreselleşme mi Uluslararasılaşma mı?", Sınıf Bilinci, Sayı 16: 37-79.
- Tonak, E. A –Savran, S. (2012) "Üretken Emek ve Üretken Olmayan Emek" Kapital'in İzinde isimli kitabın içinde, Yordam Kitap.
- TÜİK, (2015) "Eğitim Harcamaları İstatistikleri, 2014" <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18688> (Erişim Tarihi: 30.12.2015).
- Ünal, L. Işıl (2013) "Kapitalist Toplumda Eğitim: Kuram ve Gerçekliğe Genel Bir Bakış", Praksis Sayı 33(3): 9-27.